

DOI: <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2022-28-1-14>
 УДК 101.1:141.1

Імануель Кант

Передмова до першого видання «Критики чистого розуму»¹

Новий український переклад Передмови до знаменитої «Критики чистого розуму» Імануеля Канта. Перекладач Юрій Федорченко акцентує увагу на коректності перекладу окремих положень тексту оригіналу, а також на адекватності розуміння читачем і, відповідно, необхідності коректного перекладу окремих термінів філософії Канта, таких як «*Vermögen*», «*Gebrauch*», «*Anwendung*», «*Ausführlichkeit*», «*Ziel*», «*Zweck*» тощо. Даний переклад супроводжує аналітична стаття перекладача, яка розміщена вище у цьому ж номері журналу «Філософія освіти».

Ключові слова: розум, розсудок, метафізика, основоположення, догматики, скептики.

[1]² Людський розум має особливу долю в одному з видів його пізнання³: він обтяжений питаннями, яких він не може відхилити, бо вони нав'язані йому природою самого розуму; однак також не може відповісти на них, бо вони перевершують усі спроможності⁴ людського розуму.

¹ © Переклад з німецької і примітки Юрія Федорченка (далі – Ю. Ф.).

Kant, I. (2004 [1781]) *Kritik der reinen Vernunft. Vorrede zur ersten Auflage*. <https://www.projekt-gutenberg.org/kant/krva/krva001.html>

² Для зручності коментування перекладу кожен абзац було пронумеровано для даного видання перекладу, чого немає в оригіналі у тексті Передмови Канта (дана редакційна примітка здійснена Михайлом Бойченком, далі – ред. ФО).

³ Erkenntniß (нім. – пізнання) слід відрізнити від Kenntniß (знання), перше має процесуальний характер, останнє виражає певний результат, тобто пізнання завжди є певним процесом, а знання результатом процесу пізнання (Ю. Ф.).

⁴ Німецький іменник «*Vermögen*» має два основні значення. В першому значенні він позначає майно, у другому значенні – спроможності (здатності), можливості, сили. У нашому випадку ми маємо два варіанти перекладу «*Vermögen*»: спроможність і здатність. Пріоритет, який віддається спроможності, обумовлений наступними міркуваннями. Український іменник «спроможність» насамперед позначає можливість саму по собі, тоді як іменник «здатність» існує для позначення застосування можливостей відносно чого-небудь. Так, наприклад, людина володіє такою спроможністю як розум, яку (спроможність) вона здатна застосувати для чого-небудь, при цьому може демонструвати більші чи менші здібності. Своєю чергою інтелектуальна здібність є ступінь здатності застосувати спроможності мислення. Отже, коли йдеться про розум чи розсудок як можливості мислення взагалі, то слід говорити про них як спроможності, а не здатності (Ю. Ф.).

[2] У це скрутне становище розум потрапляє не зі своєї вини. Він починає з основоположень¹, вживання² яких у ході досвіду неминуче і водночас завдяки останньому достатньо підтверджено. Від тих основоположень він підіймається (як то обумовлено також і його природою) ще вище, до більш віддалених умов. Однак оскільки він виявляє, що в такий спосіб його справа кожного разу повинна була б залишатися незавершеною, тому що питання ніколи не припиняються, то він бачить за необхідне вдатися до послуг основоположень, які будь-яке можливе вживання у межах досвіду полишають і все ж таки здаються такими безсумнівними, що також і звичайний людський розум погоджується з ними. Однак через це він потрапляє в темряву та суперечності, через що він, правда, й може повірити, що десь в основі повинні лежати приховані помилки, які він, однак, не може викрити, бо основоположення, якими він послуговується, виходячи за межі будь-якого досвіду, більше не визнають пробного каменю досвіду. Поле битви цих нескінченних суперечок називається тепер метафізикою.

[3] Був час, коли вона називалася королевою всіх наук, і якщо приймати бажання за дійсність, то вона, звісно, заслуговує з огляду на виняткову важливість її предмета на це почесне ім'я. Тепер модою доби стало виказування до неї повного презирства, і ця матрона, відкинута й покинута, скаржиться, як Гекуба: modo maxima rerum, tot generis natisque potens – nunc trahor exul, inops (Ovid. Metam.)³.

[4] Спочатку, під владуванням догматиків, її панування було деспотичним. Та оскільки законодавство ще мало в собі слід старого варварства, то те владування виродилося через внутрішні війни крок за кроком

¹ Слово «Grundsatz» доцільно перекладати як «основоположення», а не «засада» чи іншим словом, яке містить у собі суттєвий онтологічний підтекст (Ю. Ф.).

² Слова «Gebrauch» і «Anwendung», «gebrauchen» і «anwenden» іноді розглядають як синоніми. Однак, як правило, заміна перших другими суттєво змінює смисл висловлювання. Слово «Gebrauch» слід перекладати словом «вживання», тоді як «Anwendung» – словом «застосування». Тут має місце відмінність, подібна до тієї, яка існує між словами «спроможність» і «здатність». У виразі «вживання яких у ході досвіду неминуче» (deren Gebrauch im Laufe der Erfahrung unvermeidlich) слово «Gebrauch» позначає факт функціонування, тобто ми могли б навіть перекласти «функціонування яких у ході досвіду неминуче». Такий переклад не змінив би смислу Кантового виразу. Однак не можна слово «вживання» замінити тут словом «застосування» без зміни смислу. Вживання позначає функціонування, дію безвідносно чогось, застосування не може бути безвідносним. Так ми говоримо про вживання слів у мові, проте ми маємо говорити про застосування того чи іншого слова при перекладі, так само правила ми саме застосовуємо відносно певного випадку. Синонімами слова «застосування» є слова «прикладання» і «прикладення» (Ю. Ф.).

³ «Нещодавно щаслива й заможна,

В колі дітей, невісток і зятів, біля владаря-мужа, –

На чужину іду, раба...»

Овідій, Н. П. (1985). *Метаморфози* / пер. А.Садомори. Київ: Дніпро, 13:508–510.

у повну анархію, і скептики, різновид кочівників, які зневажають будь-який постійний обробіток ґрунту, руйнували час від часу громадську єдність. Однак оскільки їх, на щастя, було замало, то вони не змогли перешкодити тому, щоб догматики її знову пробували відбудувати, нехай і без узгодженого між ними плану. Правда, одного разу в новий час здалося, що всім цим суперечкам завдяки певній фізіології людського розсудку (знаменитого Локка) має бути покладено край і цілковито вирішено щодо правомірності відповідних претензій; однак відкрилося, що, хоча походження тієї претензійної королеви виведено з нетрів звичайного досвіду і через те її посягання по праву повинні ставати підозрілими, все ж, оскільки ця генеалогія їй насправді приписувалася помилково, вона й надалі відстоювала свої претензії, через що все знову потрапляло в давній, поточений хробаками догматизм, а звідти в становище зневаги, з якого науку хотіли витягнути. Тепер, після того, як всі шляхи (як переконують) намарно випробувано, в науках панує нудьга і цілковитий індиферентизм, мати хаосу та ночі, однак все ж водночас і проторювання чи щонайменше пробіск близького перетворення та прояснення наук, коли вони через кепсько докладені зусилля стали темними, заплутаними й непридатними.

[5] Насправді марним є бажання вдавання байдужості щодо таких досліджень, предмет яких не може бути байдужим людській природі. Також і ті несправжні індиферентисти, скільки б вони не видумували, як зробитися невпізнаваними через зміну шкільної мови на популярний тон, як тільки вони починають бодай трохи мислити, неминуче повертаються до метафізичних тверджень, проти яких вони виказували так багато презирства. Між іншим, та байдужість, яка себе посеред розквіту всіх наук виказує і насамперед торкається тих, знаннями яких, якби вони мали місце, слід було б поміж інших найменше нехтувати, є все ж феноменом, який заслуговує на увагу й осмислення. Вона вочевидь є не наслідком легковажності, а зрілої сили судження*)¹ доби, яка більше не бажає триматися вдаваного знання, і вимагає від розуму знову взятися за найважчу з усіх його справ, а саме справу самопізнання, й запровадити судову палату, яка утвердить розум у його справжніх претензіях, і навіпаки зможе відкинути всі безпідставні домагання не безапеляційним рішенням, а згідно з вічними й незмінними законами розуму; і це є ніщо інше, як критика самого чистого розуму.

[6] *) *Постійно чути скарги на поверховість способу мислення нашого часу і на занепад ґрунтовної науки. Однак я не бачу, щоб ті науки, основа яких закладена добре, як математика, природознавство та інші, хоча б*

¹ Виноску Канта у нашому виданні подано як наступний, шостий абзац. Щоб вирізнити її від основного тексту Передмови тут її позначено курсивом (ред. ФО).

трохи заслуговували на цей закид, а навпаки, вони утверджують стару славу ґрунтовності, а в природознавстві навіть перевершують її. Саме той же дух довів би дієвість також в інших видах пізнання, якби попідкувалися насамперед про виправлення їхніх принципів. За нестачі останнього байдужість і сумнів, та врешті-решт строга критика є доказом ґрунтового способу мислення. Наша доба є особливою добою критики, якій повинно себе все підпорядкувати. Релігія через її священність та законодавство через його величавість хочуть за звичкою уникнути критики. Однак тоді вони викликають проти себе справедливу підозру і не можуть розраховувати на щире повагу, яку розум лише тому виказує, що змогло витримати його вільне та відкрите випробування.

[7] Я розумію, однак, під цим не критику книг і систем, а критику спроможності розуму взагалі стосовно будь-якого пізнання, якого він може прагнути незалежно від будь-якого досвіду, відповідно, розв'язання питання щодо можливості чи неможливості метафізики взагалі й визначення як джерел, так і обсягу та меж метафізики, і все це з принципів.

[8] Цим єдиним шляхом, який залишився, я тепер і прямую, сподіваючись на ньому усунути всі непорозуміння, які дотепер сварили розум з самим собою в його вільному від досвіду вживанні. Я не ухилився від його питань, виправдовуючись неспроможністю людського розуму, а показав їхню специфіку повністю згідно з принципами й, після того, як я відшукав пункт непорозуміння розуму з самим собою, розв'язав їх для повного задоволення розуму. Правда, відповідь на ті питання вийшла зовсім не такою, яку могла б очікувати догматично-мрійлива допитливість; бо останню може хіба що задовольнити чаклунство, на якому я не знаюся. Але це також, мабуть, не було метою природного покликання нашого розуму, а обов'язок філософії полягав у подоланні ілюзії, яка виникала з кривотлумачення, навіть якби довелося заперечити все ще настільки сильно пошановані та улюблені химери. В цій справі я спромігся надати багато моєї уваги вичерпності й наважуюся говорити, що не може бути жодної метафізичної проблеми, яка не була б тут розв'язана, або для її розв'язання не був би запропонований принаймні ключ. Насправді ж, чистий розум є такою завершеною єдністю, що, якби його принцип хоча б щодо одного єдиного поміж багатьох питань, які йому нав'язує його власна природа, виявився непридатним, то його можна було б відкинути цілковито, бо він не був би тоді цілком надійно придатний також щодо інших питань.

[9] Мені видається, що, говорячи це, я бачу на обличчі читача змішане з презирством незадоволення щодо таких зовні хвальковитих і нескромних претензій; і все ж вони є незрівнянно скромнішими, ніж претензії котрогось з авторів найпростішої програми, в якій він безпідставно стверджує, що довів просту природу душі або необхідність першого

начала світу. Та ба він викликається розширити людське пізнання за межі можливого досвіду, щодо чого я покірно визнаю, що це цілковито перевершує мої спроможності; замість цього я мушу мати справу з самим розумом та його чистим мисленням, згідно з якими я можу шукати ґрунтовне знання недалеко від себе, бо знаходжу його в мені самому, і щодо цього вже загальна логіка дає мені приклад, що всі прості дії розуму можна повністю й систематично перерахувати; тільки тут постає питання, як багато я з самим розумом можу сподіватися досягти, якщо буду позбавлений всього матеріалу та сприяння досвіду.

[10] Це все, що стосується повноти¹ в досягненні кожної цілі² та вичерпності в досягненні всіх цілей разом, які встановлює для нас не чийсь довільний задум, а природа самого пізнання як матерія нашого критичного дослідження.

[11] Ще й достовірність та ясність – дві складові, що стосуються форми дослідження – розглядаються як сутнісні вимоги, які справедливо можна ставити автору, котрий наважиться на таку неоднозначну справу.

[12] Що стосується достовірності³, то я сам собі виніс присуд: що в такого роду розмірковуваннях жодним чином не дозволено гадати, а все, що в собі бодай нагадує гіпотезу, є забороненим товаром, який не може

¹Кант у тексті вперше вживає іменник «Vollständigkeit» (повнота). У попередніх параграфах нагадування про вимогу повноти було представлено численними відповідними прикметниками. Іменник «Ausführlichkeit» перекладено словом «вичерпність», а не «докладність». Кант передає цим словом саме вичерпний характер свого дослідження. Так можна бути докладним, уважним, послідовним у певному дослідженні, однак не досягти вичерпності. Кант підкреслює, що він саме вичерпно розглянув метафізичні питання, був вичерпним у досягненні всіх цілей. Разом з тим повнота і вичерпність ним розрізняються, першою він підкреслює певну системність (систему), яка передбачає принцип. Постійні згадування про принципи (основоположення) у попередньому тексті слугували підготовкою формулювання вимоги повноти. Разом з тим можна все ж стверджувати, що вичерпність є лише виокремленням одного з аспектів повноти, яке потрібно для наголошення вичерпності дослідження. Тобто йдеться про розрізнення аспектів однієї й тієї ж вимоги щодо роботи з матеріалом дослідження (Ю. Ф.).

²В німецькій мові є два синоніми «Ziel» і «Zweck». Перший є більш індивідуальним та зустрічається частіше. «Zweck» слугує передусім для позначення цілі вчинку, дії. В українській мові слова «ціль» і «мета» часто розглядають як синоніми. Останньому ближчі, ніж першому за значенням слова «задум», «намір». Про ціль говорять у розумінні їхнього досягнення, тоді як про задум та намір говорять в значенні їхньої реалізації. Слово «мета» не вживається в множині, що унеможлиблює його застосування при перекладі слова «Zweck», коли воно вживається у множині. Також слово «Zweckmäßigkeit» ми можемо перекласти лише як доцільність, тобто те, що відповідає цілі. У зв'язку з чим важливо також враховувати, що слово «Zweck» має ще значення потреби. В слові «Zweckmäßigkeit» присутні два значення: ціль і потреба. Отже, слово «мета» не може як норма застосовуватися для перекладу слова «Zweck» (Ю. Ф.).

³Переклад німецького слова «Gewißheit» словом «достовірність» може викликати нарікання як таке, що не є властивим українській мові. Як кращі чи альтернативні

виставлятися на продаж навіть за найнижчою ціною, а повинен бути конфіскований відразу після того, як його виявлять. Адже кожне пізнання, яке повинно установлюватися а priori, само собою дає зрозуміти, що воно хоче прийматися за цілковито необхідне, а тим більше цього потребує визначення всіх чистих пізнань а priori, яке повинно бути мірилом, тобто саме прикладом будь-якої аподиктичної (філософської) достовірності. Те, чи зробив я тепер в цій частині справу, за яку брався, залишаю цілковито відданим на розсуд читача, бо автору лише личить закласти основи, а не судити про вплив зробленого ним на його суддів. Разом з тим не існує причини, щоб щось випадково послаблювало такий вплив, тому автору, мабуть, може бути дозволено самому вказувати ті місця, що могли б дати привід для певної недовіри, хоча б вони й стосувалися лише побічної цілі, щоб завчасно запобігти впливу, який навіть найменший сумнів читача в цьому пункті міг би мати на його судження стосовно головної цілі.

[13] Я не знаю інших досліджень, які для проникнення в суть спроможності, яку ми називаємо розсудком, і водночас для визначення правил і меж її вживання були б важливіші, ніж ті, які я здійснив у другому розділі «Трансцендентальної аналітики» під назвою «Дедукція чистих понять розсудку»; хоча вони мені й коштували найбільших зусиль, однак, сподіваюся, що немарних. Це доволі ґрунтовне розмірковування має, однак, дві сторони. Одна сторона стосується предметів чистого розсудку й повинна показати та розтлумачити об'єктивну значущість його апріорних понять, саме тому вона й належить сутнісно до моїх цілей. Інша сторона має ціллю розгляд самого чистого розсудку згідно з його

варіанти можуть бути запропоновані наступні: вірогідність, певність, правдивість. З огляду на це слід зазначити, що, по-перше, слово «достовірність» зустрічається в українських художніх текстах та сучасних перекладах, по-друге, в «Енциклопедичному філософському словнику» 2002 року видання міститься стаття «достовірність», по-третє, в чинному українському законодавстві, зокрема процесуальному містяться терміни «достовірність», «достовірні», «достовірні докази», останні протиставляються вірогідним доказам. Слід також нагадати, що, визначаючись з вимогами, Кант підходить до дослідження як до своєрідного судового розгляду чи судового слідства. Достовірність стосується способу підтвердження певного знання, а не суб'єктивної оцінки, яка властива термінам «вірогідність» і «певність». Так, наприклад, аксіоми є очевидними (безпосередньо достовірними), а теореми – достовірними (не безпосередньо). При цьому Кант розуміє очевидність як найвищий ступінь достовірності. Ми не можемо в випадку теореми посилатися лише на те, що ми володіємо певністю щодо неї. Впевненість можна втратити, а достовірність ні. Теорема визнається достовірною тому, що вона ґрунтується на доведенні, яке передбачає дещо більше, ніж суб'єктивну певність в ньому. Вірогідність має на увазі ймовірність чогось. Достовірність теореми визнається абсолютно. Термін «правдивість» взагалі є суб'єктивно-оціночним. Отже, достовірність стосується характеристики самого знання та пізнання, а не нашого суб'єктивного сприйняття останніх (Ю. Ф.).

можливістю та пізнавальними потугами, на які він сам спирається, відповідно, його розгляд у суб'єктивному відношенні, й хоча це прояснення є дуже важливим стосовно моєї головної цілі, все ж воно не належить сутнісно до неї, бо головним питанням завжди залишається: що і наскільки може бути пізнано розсудком і розумом вільно від будь-якого досвіду? а не: як спроможність мислення сама є можливою? Оскільки останнє питання є ніби пошуком причини до даної дії й через те має в собі щось подібне гіпотезі (хоча в будь-якому разі, як я і покажу за іншої нагоди, насправді це не так), то здається, що тут трапилося так, що я дозволив собі гадати, відповідно, й читачу також має бути дозволено вільно гадати по-інакшому. З огляду на це я мушу попередити читача нагадуванням, що у випадку, якщо суб'єктивна дедукція не подіє на нього цілком переконливо, як я очікував, все ж об'єктивна дедукція, якою мені тут довелося переважно займатися, зберігає всю свою міць, для чого може бути самодостатньо вже того, що сказано на сторінках 92 і 93.

[14] Нарешті, стосовно ясності читач має право вимагати насамперед дискурсивної (логічної) ясності через поняття, потім, однак, також інтуїтивної (естетичної) ясності через споглядання, тобто прикладів або інших конкретних роз'яснень. Про першу я попідкувався достатньо. Вона стосувалася сутності мого задуму, однак була також випадковою причиною того, що я не зміг належно задовольнити другу, хоча й не таку строгу, але все ж справедливу вимогу. Я майже постійно в ході моєї роботи вагався щодо того, як упоратися з останньою вимогою. Приклади й роз'яснення мені завжди здавалися необхідними й тому в першому проєкті вони дійсно були приведені у відповідних місцях. Однак, дуже швидко я побачив величину мого завдання і численність предметів, з якими мені довелося би мати справу; й оскільки я усвідомив, що цей твір цілком лише в сухому, чисто схоластичному викладі вже є доволі об'ємний, то я знайшов за недоцільне ще більше його наповнювати прикладами й роз'ясненнями, які є необхідними лише з міркувань популярності, тим більше, що ця робота у жодному разі не підлягає популярному вживанню, а справжні знавці науки не потребують цього полегшення, хоча воно завжди є приємним, але тут могло б потягнути за собою щось супротивне цілі. Правда, абат Терасон говорить: якщо вимірювати величину книги не за кількістю аркушів, а за часом, який потрібен для того, щоб її зрозуміти, то можна про ту чи іншу книгу сказати, що вона була б значно коротшою, якби не була такою короткою. Однак, з іншої сторони, якщо мати на увазі доступність просторого, проте все ж зв'язаного єдиним принципом цілого спекулятивного пізнання, то по такому ж праву можна було б сказати: та чи інша книга була б значно яснішою, якби її не поривалися зробити занадто ясною. Адже допоміжні засоби ясності допомагають, щоправда, проникнути в деталі, однак нерідко коштом

розпорошення цілого, не дозволяючи читачу досить швидко досягти огляду цілого, й своїми яскравими фарбами все ж таки приховують і перешкоджають пізнанню артикуляції або структури системи, від якої здебільшого й залежить можливість судити про її єдність і надійність.

[15] Як мені здається, читачу може послужити великою спокусою поєднання власних зусиль з зусиллями автора, якщо він має сподівання цілковито й надійно завершити велику й важливу роботу згідно із запропонованим планом. Тепер метафізика згідно з поняттями, які ми тут дамо про неї, є єдиною поміж усіх наук, яка може за короткий час та незначних, хоча й об'єднаних зусиль розраховувати на таке завершення, так, що для нащадків не залишиться нічого іншого, як на дидактичний манер все узгодити з їхніми намірами, не маючи при тому змоги збільшити зміст бодай трохи. Адже такий зміст є нічим іншим, як систематично впорядкованим інвентарем всього того, чим ми володіємо завдяки чистому розуму. Ніщо тут не може приховатися від нас, бо те, що розум цілковито породжує із самого себе, не може сховатися, а висвітлюється самим розумом, як тільки відкрито загальний принцип ним породженого. Завершена єдність цього способу пізнання, а саме пізнання виключно з чистих понять, без того, щоб що-небудь з досвіду чи навіть лише окремого споглядання, яке повинно вести до певного досвіду, могло мати на них якийсь вплив, розширювати чи збільшувати їх, робить цю безумовну єдність не лише можливою, а й необхідною. *Tecum habita et noris, quam sit tibi curta supellex. Persius*¹.

[16] Таку систему чистого (спекулятивного) розуму я сподіваюся сам побудувати під назвою «Метафізика природи», яка за наполовину меншого обсягу все ж повинна мати незрівнянно багатший зміст, аніж тут має ця критика, котра повинна насамперед викласти джерела й умови можливості метафізики й має за необхідне розчистити та розрівняти повністю зарослий ґрунт. У справі критики розуму я чекаю від мого читача терпіння й безпристрасності судді, а при викладенні метафізики природи – послужливості й сприяння помічника; адже наскільки повно слід викласти всі принципи для системи в критиці, настільки належить до вичерпності самої системи все ж ще, щоб їй вистачило всіх похідних понять, які не можна а ргіогі відразу отримати, а потрібно поступово відшукувати, так само як перша вичерпала весь синтез понять, так і остання ще потребує додатково здійснити те ж саме стосовно аналізу. Вся та справа легка і є швидше розвагою, ніж роботою.

¹ «Поживи сам з собою і дізнайся, наскільки ти самодостатній» (пер. Ю.Федорченка).

Рядок з четвертої сатири Авла Персія Флака, римського поета I ст. н.е. (Persius F. A. (1893). *The Satires (Latin Edition)*. [Nettleship, H., Conington, J.]. Oxford: Clarendon Press.)

[17] Я маю ще дещо зауважити стосовно друку. Оскільки його початок запізнівся, то я зміг отримати для перегляду лише близько половини пробних відбитків, в яких я натрапив на декілька друкарських помилок, які, щоправда, не перекручують смисл тексту, за винятком помилки на сторінці 379 рядок 4 знизу, там специфічний слід читати замість скептичний. Антиномії чистого розуму подані на сторінках 425–461 у вигляді таблиці так, що все, що стосується тезису розміщено з лівого боку, а те, що стосується антитезису – з правого боку. Я так упорядкував для того, щоб протилежні твердження можна було легше між собою порівнювати.

Immanuel Kant. Preface to the First Edition of the Critics of Pure Reason

New Ukrainian translation of the Preface to the famous Immanuel Kant's Critique of Pure Reason. Translator Yurii Fedorchenko emphasizes the correctness of the translation of certain propositions of the original text, as well as the adequacy of the reader's understanding and, accordingly, the need for a correct translation of certain terms of Kant's philosophy, such as "Vermögen", "Gebrauch", "Anwendung", "Ausführlichkeit", "Ziel", "Zweck", etc. This translation is accompanied by an analytical article by the translator, which is posted above in the same issue of the magazine "Philosophy of Education".

Key words: *reason, reason, metaphysics, principles, dogmatists, skeptics.*

Федорченко Юрій, кандидат філософських наук, незалежний освітній аналітик-консультант, редактор сайту Кантівського товариства в Україні.

E-mail: fedorchenko_jura@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-7832-0133>

Fedorchenko Yurii, Candidate of Philosophical Sciences, independent educational analyst-consultant, editor of the website of the Kantian Society in Ukraine.

E-mail: fedorchenko_jura@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-7832-0133>